

Kamińska, Krystyna

Szlak kulturowy – nowa strategia uobecniania przeszłości

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 27, 319-329

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SZLAK KULTUROWY – NOWA STRATEGIA UOBECNIANIA PRZESZŁOŚCI

CULTURAL ROUTE – THE NEW STRATEGY OF REPRESENTING THE PAST

Próba definicji

Idea szlaku kulturowego wywodzi się ze spostrzeżenia na pozór oczywistego, iż współczesny paradygmat kulturowy to nie jedynie odwołanie do tradycji, ale też swoiste poszukiwanie autentyczności wspierane rekonstrukcją przeszłości. W tym kontekście prawda historyczna staje się niezbędnym i koniecznym motywem kulturowym¹. Topos szlaku kulturowego wychodzi tym oczekiwaniom naprzeciw. Zaistnienie szlaku powoduje bowiem powstanie nowego wymiaru „aranżacji” rzeczywistości, w której „autentyczność już nie jest częścią składową jakiejś istniejącej rzeczywistości, lecz staje się tworem społecznej konstrukcji”². Jednak nie skupia się wyłącznie na dialogu z historią, który „wiodąc przez współczesność, łączy się z nostalgiczną wizją przeszłości”³. Przede wszystkim jest spotkaniem z kulturą i z „Innym”. Istotą tego zbliżenia jest nakreślenie nowego kontekstu społecznego, w którym kontakt kulturowy i perspektywa „bliskości” z drugim człowiekiem wyznacza płaszczyznę wzajemnych relacji (z historią w tle). To spotkanie, łącząc wybrane elementy kultury wysokiej z przejawami kultury masowej, zaciera rozgraniczające je podziały, bo szlak kulturowy jest nie tylko kontaktem z kulturą, lecz równocześnie przekazem kultury, uprzystępniającym określone treści kulturowe.

Szlak kulturowy (we współczesnej refleksji antropologicznej) to ukazanie relacji między „globalnością i homogenicznością a lokalnością i tradycją, między

* dr, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku.

¹ A. Wieczorkiewicz, *Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, Kraków 2012, s. 40.

² M. Kazimierzak, *Kilka refleksji nad „autentycznością” w kontekście książki Anny Wieczorkiewicz – Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, „Turystyka Kulturowa” 2009, nr 7 2009, s. 32-39, http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2009_07_04.pdf (dostęp: 15.04.2013).

³ A. Wieczorkiewicz, op. cit., s. 25.

światem hiperrzeczywistości kultury popularnej i próbami tworzenia wspólnot wyobraźniowych, w których współczesny człowiek poszukuje jakiś form autentycznego zakorzenienia”⁴. Wymiar symboliczny szlaku kulturowego odwołuje się do szeroko rozumianej kultury, w duchu Edwarda Burnetta Tylera ujmowanej jako pewna całość zawierająca wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, obyczaj oraz wszystkie inne aspekty życia człowieka jako członka społeczeństwa⁵. Przyjęcie tej definicji kultury oraz położenie akcentu na pierwszoplanową rolę kontaktu kulturowego sprawia, że doświadczenie kulturowe, które oferuje szlak kulturowy, wiąże się z porzuceniem statycznego obrazu świata. Odzwierciedlenie sposobu istnienia kultury w koncepcji szlaku kulturowego, chociaż osadzone na powyżej cytowanej definicji, łączy się jednocześnie z koncepcją transkulturowości zaproponowaną przez Wolfganga Welscha, a opartą jedynie na zewnętrznym budowaniu sieci kulturowych w wyniku przemieszania kulturowego⁶. Współczesne zmodyfikowanie historycznych struktur kultury, do którego odwołuje się Welsch, przeobraża podmiotowe „bycie w kulturze”⁷. W takim rozumieniu przedrostek „trans” nie uosabia już tylko przemieszanie przypisania kulturowego (cross-cultural) czy przestrzennego „poza” granicą, lecz przede wszystkim „stawanie się” w dynamicznej przestrzeni kształtowania własnej tożsamości, w której uczestnictwo „nigdy nie będzie całkowite i które nigdy nie stanowi bezpośredniej konsekwencji fizycznej obecności”⁸. Ta nowo tworząca się tożsamość pociąga za sobą świadomość znacznej przygodności i wyraża niejako zgodę na alternatywne elementy tożsamości, także kulturowej. Tej zmianie towarzyszy nieprzerwany rozwój „intelektualnych” narzędzi w kulturze (europejskiej). Czy jednym z nich może być szlak kulturowy, operujący pojemnymi pojęciami, ale nazbyt często skrótowymi i ujmowanymi stereotypowo?

Definicja szlaku kulturowego (sformułowana w ramach Europejskiego Instytutu Szlaków Kulturowych⁹) wyraźnie wskazuje na jego aspekt kulturowy i podkreśla, iż jest on nową formą narracji do prezentacji dorobku kulturowego, służącą z jednej strony jego poznaniu, upowszechnieniu i promocji, a z drugiej ochronie jego zasobów. Określa się w niej szlak kulturowy (wodny lub lądowy) jako „oznaczony fizycznie i scharakteryzowany przez posiadanie własnej historycznej dynamiki i (...) [funkcji – K. K.], ukazujący rozwój ludzkości jako wielowymiarową i ciągłą wymianę dóbr, idei, wiedzy i wartości w obrębie krajów i regionów, jak również pomiędzy nimi przez znaczne okresy czasu powodując wzajemną interakcję kul-

⁴ W. J. Burszta, *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Poznań 1998, s. 57.

⁵ E. Nowicka, *Świat człowieka – świat kultury*, Warszawa 1998, s. 23, 56.

⁶ W. Welsch, *Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury*, w: R. Kubicki (red.), *Filozoficzne konteksty rozumu transwalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha*, cz. 2, Poznań 1998, s. 195–203.

⁷ *Ibidem*, s. 195–203.

⁸ K. Hastrup, *Droga do antropologii. Między doświadczeniem a teorią*, przeł. E. Klekot, Kraków 2008, s. 51.

⁹ W 1997 r. powstał Europejski Instytut Szlaków Kulturowych (The European Institute of Cultural Routes) z siedzibą w Luksemburgu. Instytut jest afiliowany przy UNESCO. Jego celem jest koordynacja działań związanych z rozwojem już istniejących tras „tematycznych” oraz tworzenie kolejnych.

tur w przestrzeni i w czasie, którego odbiciem jest materialne i niematerialne dziedzictwo”¹⁰. Szlak kulturowy stanowi swego rodzaju przełamanie prymatu standardowego muzeum w sposobie prezentacji dziedzictwa kulturowego. Twórcy tej nowej idei podjęli próbę pokazania, że „statyczny” przekaz kultury obejmujący fakty historyczne można udoskonalić, nadając mu odpowiednią dynamikę. Wówczas przeszłość przestaje być „czytana” z rzeczy i ich potocznych znaczeń i zaczyna być odbierana bardziej zmysłowo.

Szlak kulturowy ujmowany nieco metaforycznie to nawiązanie do mitycznej opowieści o „drodze” i jej symbolicznego znaczenia. Zatem może być on drogą wiodącą w inny, często nieznan świat, tworząc przy tym kolaż autentyczności (prawdy historycznej) i fantasmagorii, w którym spleta się fikcję z rzeczywistością. Jakkolwiek jest to droga, która niekiedy świadomie odwołuje się do dziecięcego świata marzeń, to specyficzne poruszanie się w „czasie historycznym” i w „horyzoncie geograficznym” wraz z towarzyszącą temu narracją (mariaż szeroko rozumianej kultury z toposem drogi) tworzy nową formułę kulturowego poznania. Formułę, której towarzyszy zaciekawienie światem, dążenie do samodzielnego „odkrycia” i intelektualne otwarcie na inność kulturową oraz nowy rodzaj interakcji społecznych. W tym kontekście szlak kulturowy bywa postrzegany jako „edukacyjne bycie w drodze”, którego przejawem jest praktyka „zanurzania w kulturze”. Upostaciowienie owej drogi dokonuje się w podróży, która uosabia tutaj zarówno poznanie, jak i zmianę. Inicjuje też refleksję nad dawnym i aktualnym rozwojem kultury oraz przeobrażeniami cywilizacyjnymi. To specyficzne doświadczanie świata bywa utożsamiane ze sztuką podróżowania (*ars apodemica*), gdzie nie tyle ważny jest sam cel owej podróży, ile swoiste smakowanie tego, co, przemierzając ową drogą, napotyamy. Podróż natomiast zostaje „uobecniona za sprawą śladów”¹¹. Ich namacalność staje się potwierdzeniem poszukiwanej na szlaku kulturowym autentyczności – historycznym świadectwem istnienia – ponieważ wtedy „wyrzistość zyskują kategorie tworzące pole »dosłowności«”¹². Samo pojęcie śladu, poprzez swoje konotacje, pokazując czasowość ludzkiego życia, zaświadcza „o kondycji ludzkiej nieodłącznie związanej z drogą”¹³.

Szlak kulturowy to droga zaplanowana, na której ustawiane są mniej lub bardziej czytelne „drogowskazy”, pozwalające na zrozumienie lub identyfikacje nowych, względnie ukrytych znaczeń. „Pamięć kulturowa jest zorientowana na utrwalone punkty w przeszłości”¹⁴. Trwałość śladów pozwalała na ich zachowanie w pamięci społecznej albo skazywała na zapomnienie (zarówno pamięć, jak i zapomnianie to zjawiska społeczne), umożliwiając, bądź też nie, rekonstrukcję

¹⁰ Definicja Europejskiego Instytutu Szlaków Kulturowych, cyt za: A. Mikos v. Rohrscheidt, *Kulturowe szlaki turystyczne – próba klasyfikacji oraz postulaty w zakresie ich tworzenia i funkcjonowania*, „Turystyka Kulturowa”, nr 2 (2008), s. 17–31, http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2008_12_00.pdf (dostęp: 15.04.2013).

¹¹ A. Wiczorkiewicz, op. cit., s. 127.

¹² Ibidem, s. 129.

¹³ Ibidem, s. 127.

¹⁴ J. Assman, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, przeł. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008, s. 68.

dziejów. Jednak przemierzanie szlaku kulturowego bywa nie tylko doświadczeniem kulturowym czy społecznym, ale może mieć też wymiar egzystencjalny, w tym również autokreacyjny. Droga, którą wiedzie szlak kulturowy, prowadzi nie tylko ku wiedzy, lecz także pozwala lepiej poznać samego siebie. W tym kontekście dokonuje się rozszerzenie znaczenia przymiotnika „kulturowy”. W wyrażeniu szlak kulturowy – kultura postrzegana jest również jako spoiwo tożsamości. Intencjonalność spotkania tak z „Innym”, jak i z „samym sobą”, prowokuje z jednej strony do bardziej intensywnego doświadczania świata kultury, z drugiej zaś pozwala odczuwać bliskość i oddalenie „Innego”, ułatwiając tym samym niejako spojrzenie z zewnątrz i w głąb siebie.

Szlak kulturowy i jego korzenie

Powstanie szlaków kulturowych – tej szczególnej podróży w czasie i w przestrzeni – zapoczątkowała inicjatywa wytyczenia w 1986 roku „na nowo” Drogi Świętego Jakuba¹⁵. Dokonano w ten sposób rekonstrukcji jednego z najstarszych szlaków pielgrzymkowych Europy. Odtworzono z pietyzmem dawne średniowieczne trakty wiodące do sanktuarium w Santiago de Compostela, odrestaurowano zabytkowe kościoły i dawne zajazdy oraz utworzono niezbędną współcześnie infrastrukturę dla potrzeb zarówno pielgrzymów, jak i innych osób przemierzających ten szlak kulturowy w celach turystycznych.

Idea szlaku kulturowego nawiązuje do pierwowzoru, jakim była intencjonalna podróż i jej umiejscowienie w świadomości społecznej. Niegdyś szlaki wytyczali wędrowni kupcy¹⁶, pątnicy w swoich peregrynacjach do miejsc świętych oraz podróżnicy wiedzeni chęcią poznania. Już w starożytności zainteresowanie życiem innych oraz odkrywanie spuścizny przodków cechowało dawnych podróżników, a ich następcy przez stulecia „pisali” dalej, zapoczątkowaną przez tamtych historię podróżowania ściśle związaną z ideą poznania. W tym ujęciu podróż bliższa jest wędrowaniu. Spowalnia przemieszczanie, ale pogłębia poznanie, a w spotkaniu z innością pozwala dostrzec różnice i podobieństwa kulturowe. Tę nietypową podróż znamionuje rodzaj świadomej zabawy, cechuje zaś dobrowolność jej podjęcia i chęć zanurzenia się w innym kulturowo świecie.

Każdy ze szlaków (tych pradawnych i tych bliższych naszym czasom) kształtowany był w toku różnorodnych uwarunkowań: geopolitycznych, stosunków spo-

¹⁵ Droga Świętego Jakuba to pierwszy europejski szlak kulturowy. Został on wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. W średniowieczu była to sieć dróg wykorzystywana przez pątników wiodąca od Morza Bałtyckiego przez kraje Europy Zachodniej (m.in. Niemcy, Szwajcarię i Francję), aż do miejsca pochówku świętego Jakuba Apostoła w Santiago de Compostela w Hiszpanii. Pielgrzymowano doń dla umocnienia wiary, odbycia pokuty, spełnienia ślubów czy w celach dziękczynnych. Przybycie pierwszych pątników datuje się na I połowę X wieku.

¹⁶ Do najbardziej znanych należały Szlak Jedwabny czy Szlak Bursztynowy. Pierwszy to pradawna droga handlowa łącząca Chiny z Europą i Bliskim Wschodem. Drugi to szlak handlowy stanowiący sieć powiązań między starożytnym Rzymem a mieszkańcami ziem leżących na południowym wybrzeżu Bałtyku.

łeczno-ekonomicznych, atrakcyjności geograficzno-przyrodniczej oraz poprzez cel, do którego dążono, a także rolę jaką odegrał on w dziejach. Te wszystkie czynniki odcisnęły na wielu z nich charakterystyczne znamię, przyczyniając się do ich odmienności. Z tego powodu konwencja podróży przyjęta na danym szlaku kulturowym może przybierać różną postać, w zależności od przyjętej kompozycji i narracji (przedstawianego świata) oraz zakresu doświadczenia kulturowego oferowanego w kreacji „uobecnianiu przeszłości”.

Od czasu wykreowania współczesnej Drogi św. Jakuba liczba szlaków kulturowych systematycznie wzrasta. W Europie ożywają więc dawno zapomniane, średniowieczne szlaki (pielgrzymkowe) *Via Regia* oraz wytyczane są nowe szlaki kulturowe odwołujące się zarówno do odległej historii, jak i do czasów współczesnych. Reaktywacja dawnych dróg wiodących do miejsc świętych (*peregrinatio religiosa*) wraz z zachowaniem ich dawnego kształtu (historycznie potwierdzonego) i przeistoczenie się ich w szlaki kulturowe stało się impulsem do specyficznej aranżacji rzeczywistości, w której aspekt kulturowy i kulturotwórczy uwypuklony został poprzez powiązanie absorpcji dziedzictwa kulturowego z możliwością obcowania z sacrum¹⁷. Jednakże współczesna pielgrzymka stała się nie tylko doświadczeniem religijnym, ale i swoistym społecznym obyczajem¹⁸. Obecny renesans pielgrzymowania, jakkolwiek ma swoje korzenie w dawnych praktykach religijnych uświęconych tradycją, powoli jednak zatracza swój całkowicie duchowy charakter nawiązujący do tzw. rytuału przejścia¹⁹ czy ludowych praktyk religijnych i staje się przedsięwzięciem religijno-turystycznym, w którym podążanie szlakiem (kulturowym) nadaje nowy wymiar dziedzictwu kulturowemu.

Motywacje osób podążających stricte szlakami kulturowymi (tymi odwołującymi się do śladów przeszłości, jak i nowo utworzonymi) „mogą być bardzo różne – od silnego utożsamiania danego miejsca czy obiektu z częścią własnego dziedzictwa (...), aż po chęć jego odwiedzenia wynikającą wyłącznie z przeświadczenia, że daną atrakcją [o charakterze kulturowym – K. K.] wypada zobaczyć, zwłaszcza gdy jest się w jej pobliżu”²⁰. Intelktualne doświadczenia kulturowe osób podążających szlakiem kulturowym bywają zarówno udziałem współczesnych pielgrzymów, jak i wędrowców nastawionych jedynie na kontakt z kulturą. Kreuje on bowiem nowy model uczestnictwa w kulturze, w którym przestrzenne przemieszczanie się wzdłuż wytyczonej drogi uruchamia proces enkulturacji, rozumiany jako nabywanie określonej kompetencji kulturowej²¹. Podążanie szlakiem kulturowym nie tyle ogranicza się do poznawania, ile ułatwia kontakt ze

¹⁷ A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, Wrocław 2004, s. 6.

¹⁸ Pielgrzymowanie jest rozpowszechnione głównie wśród wyznawców islamu, judaizmu i chrześcijaństwa, chociaż wędrowka do miejsc świętych jest znana i praktykowana też w innych religiach.

¹⁹ A. van Gennep, *Obrzędy przejścia*, przeł. B. Biały, Warszawa 2006.

²⁰ D. Ziarkowski, *Turystyka i sztuka – wzajemne relacje z perspektywy semiotycznej*, „Turystyka kulturowa”, nr 5 (2012), s. 22-37, http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2012_05_02.pdf (dostęp: 15.04.2013).

²¹ Enkulturation – dotyczy zarówno wydawanych sądów (przekonań wartościujących), jak i oceniania faktów na podstawie własnych doświadczeń uwarunkowanych kulturowo. W. J. Burzta, *op. cit.*, s. 85.

społecznością o odmiennej tradycji poprzez doświadczanie jej obrzędowości, obcowanie z jej sztuką i architekturą lub folklorem, czyniąc je przy tym jeszcze bardziej interesujące poznawczo.

Szlak kulturowy jako współczesne zjawisko społeczno-kulturowe

Szlaki kulturowe (zarówno te odtworzone²², jak i nowe, dopiero powstające) połączyły ze sobą kraje i regiony o odmiennych kulturach czy innych religiach, pokazując związki i podobieństwa między kulturą rodzimą podróżnych a innymi kręgami kulturowymi. Początkowo w Europie rozwijała się jedynie sieć międzynarodowych szlaków kulturowych. Z czasem działania inicjujące ich powstawanie zaowocowały powstawaniem także tych o zasięgu jedynie krajowym i lokalnym. Zwłaszcza rola tych ostatnich przestała ograniczać się jedynie do ochrony dziedzictwa kulturowego, lecz zespoliła społeczności lokalne wyznaczając nową perspektywę działań wspólnotowych. Reaktywowanie czy tworzenie od podstaw szlaku kulturowego to z jednej strony szansa do refleksji członków lokalnych społeczności nad własną przeszłością i teraźniejszością zwróconą ku przyszłości, z drugiej możliwość wykorzystania własnego przypisania kulturowego (w zakresie turystyki). „Tradycji nie należy bowiem pojmować w pierwszym rzędzie jako rzeczy przeszłej, lecz jako rzecz żywą i aktualną, która dynamicznie dąży ku przyszłości i domaga się nowego urzeczywistnienia odpowiadającego nowym warunkom”²³. Owo zorientowanie na zachowanie dorobku kulturowego poprzednich pokoleń czy zabytków minionych epok świadczących o świetności konkretnej miejscowości bądź regionu, stanowi impuls do podejmowania różnych oddolnych inicjatyw, których celem staje się waloryzacja szeroko rozumianego środowiska.

Powstanie szlaku kulturowego (lub jego reaktywacja) wywiera zazwyczaj ogromny wpływ na przeobrażenia społeczne, w tym także na przemiany w sferze ekonomicznej zarówno w skali regionu, przez który przebiegał szlak, jak i miejscowości na jego trasie położonych. Konsolidując lokalną społeczność wokół jednego celu, jakim staje się promocja ich „małej ojczyzny” czy regionu przerzuca swego rodzaju pomost między biernym uczestnictwem w życiu danej miejscowości a działaniami dającymi jej mieszkańcom poczucie wspólnoty. W efekcie aktywizacja społeczności lokalnej wzmacniana promowaniem własnej odrębności kulturowej przeciwstawia się dawnemu procesowi zanikania tradycji na rzecz unifikacji. Odwołanie się do własnej historii i tradycji (lokalnych obrzędów i obyczajów) ułatwia budowanie zarówno lokalnych wspólnot, jak i większych społeczności identyfikujących się z konkretnym regionem oraz wzmacnia ich

²² Na wytyczonych szlakach kulturowych dokonywano zarówno procesu rewitalizacji kompleksów miejskich czy klasztornych, inicjując tym samym proces przemian nie tylko w zakresie zagospodarowania przestrzennego, jak też poprawiając jakość życia lokalnych społeczności. Rewaloryzacja niektórych obiektów, głównie architektonicznych, pozwalała na przywrócenie im dawnej świetności wraz z podniesieniem ich walorów zabytkowych. Czasami podejmowano też działania adaptacyjne i w zabytkowych budynkach umieszczano instytucje publiczne.

²³ Deklaracja Kapituły Generalnej Zakonu Cystersów ogłoszona w latach 1968–1969.

kulturową tożsamość. Promowanie oryginalności własnej kultury ułatwia też podjęcie współpracy z innymi wspólnotami w skali makro, czyli międzynarodowej oraz mikro – w obrębie regionu. W takim ujęciu szlak kulturowy rozumiany jest o wiele szerzej niż tylko wytyczona trasa tematyczna – jest mechanizmem integracji społeczności lokalnych. Szlak kulturowy staje się wówczas komponentem wspierającym tzw. zrównoważony rozwój ekonomiczny.

Umiejscowienie szlaku kulturowego w świadomości społecznej (przyjezdnych i autochtonów) poza walorami poznawczymi ma także aspekt edukacyjny. Dla wielu z nich bytność na szlaku kulturowym nie ogranicza się bowiem do odwiedzenia jedynie obiektu zabytkowego czy prezentacji wyrobów rękodziela artystycznego, lecz tworzy pewne ramy interpretacyjne dla nowego odczytania historii. W tym kontekście szlak kulturowy to swoista próba kształtowania krytycznej postawy wobec materialnego i niematerialnego dziedzictwa kultury tak dla nowego typu wędrowców, jak i lokalnych społeczności do zadumy nad własną przeszłością. Pierwsi podążający szlakiem kulturowym próbują w swoich poszukiwaniach odnaleźć ową autentyczność, która była elementem sprawczym powstania szlaku. Drugim towarzyszy refleksja nad terażniejszością, i dalej zwróconą w kierunku przyszłości.

Szlak kulturowy jako narzędzie animacji kultury

Wędrówka szlakiem kulturowym to jednocześnie świadome wkraczanie w świat odmiennej kultury, ale też połączone z doświadczaniem swoistych jej „bezdroży”. Ożywiając kulturę i wykorzystując szlak kulturowy jako element wiodący, ale przede wszystkim jako narzędzie animacji kultury, stworzona zostaje nowa przestrzeń aktywności kulturotwórczej. Animacja kultury (od łacińskiego słowa *animare*, co znaczy ożywiać) to działania podejmowane przez różnych „aktorów”-animatorów kultury. Ich celem jest rozwój wiedzy o kulturze oraz tzw. uczestnictwo w kulturze. Jakkolwiek ich działania mają różny zakres i zasięg, to odbywają się dwutorowo. Skierowane są bowiem do społeczności lokalnych zamieszkujących wzdłuż drogi, którą przebiega szlak oraz do wędrowców, którzy go przemierzają. Ci pierwsi dzięki drugim przeobrażają otaczający ich świat, korzystając z dziedzictwa kulturowego swojej „małej ojczyzny”, przez co zwiększają jej atrakcyjność oraz w pewien sposób prowokują tych drugich do namysłu nad własną tożsamością kulturową i nad jej korzeniami.

Szlak kulturowy niejako sprzyja animatorom kultury w ich aktywności kulturotwórczej poprzez kreowanie nowych perspektyw: kulturowej i historycznej. W swojej aktywności nie muszą się oni odnosić do faktów kulturowych – przynależnych każdej epoce – z pietyzmem, ale świadomie przetwarzają je, by uatrakcyjnić formę przekazu. Czasem dzięki temu tworzą nie tylko nowe informacje, ale i rzeczywistość. Inspiracją do podjęcia określonych działań przez animatorów kultury – które leżą, ich zdaniem, w interesie społecznym – z jednej strony jest zwiększenie atrakcyjności konkretnego szlaku kulturowego, wyeksponowanie zwłaszcza zabytków, ze względu na ich wartość historyczną czy artystyczną, z drugiej zaś ożywienie środowiska lokalnego i zespolenie podejmowanych przez

pojedyncze osoby działań w procesie stopniowej profesjonalizacji konkretnego szlaku kulturowego.

Patrząc przez pryzmat międzygeneracyjnego przekazu kulturowego, jest rzeczą oczywistą, że nie zawsze był on zbieżny z prawdą historyczną. Szlak kulturowy może wykorzystując swój wpływ (poprzez zabiegi animacyjne) nadać tradycyjnej narracji nową jakość, np. na nowo zainicjowany dialog z historią z jednej strony zwalcza dawne mity silnie utrwalone w pamięci społecznej regionu czy miejscowości, z drugiej niweluje dawne uprzedzenia przyjezdnych. Podobnie, biograficzny szlak kulturowy daje możliwość odejścia od schematycznej wizji jego tytułowej postaci. Dotarcie do wielu źródeł informacji, ułatwia dostrzeżenie i wzięcie pod uwagę różnych punktów widzenia, a także wpływ owej nowej perspektywy poznawczej, ujawniającej się w trakcie przemieszczania się szlakiem kulturowym tworzą płaszczyznę do modyfikacji stereotypów, zwłaszcza tych silnie zakorzenionych w tradycji.

Szlak kulturowy poszerza dotychczasowy obszar oddziaływania kultury poprzez kreowanie na nowo otaczającej rzeczywistości, sytuując ją w nowym wymiarze czasowym i przestrzennym, a tym samym wyznacza dla niej nową perspektywę. Sprzyja to kreatywności zarówno samych animatorów, jak i społeczności lokalnych zamieszkujących wzdłuż trasy szlaku. W tym kontekście szlak postrzegany jako narzędzie animacji kultury pozwala na wprowadzenie nowych elementów kultury bez naruszania jej już ukształtowanej struktury. Coraz popularniejsze jest wkomponowywanie w szlak kulturowy tzw. odtwórstwa historycznego, czyli „uobecniania” realiów przeszłości w teraźniejszości, poprzez ukazywanie różnych aspektów życia codziennego minionych epok lub rekonstrukcje historyczne. Ten rodzaj działań polegający na wizualizacji przeszłości w pewien sposób „ożywia historię” i powoduje, że podróż szlakiem kulturowym przeistacza się w podróż w przeszłość. Pozwala na przetworzenie znaczeń obecnego miejsca i czasu. Propozycje z zakresu „odtwórstwa historycznego” przyjmują różne formy, np. nawiązanie do danej epoki poprzez strój i używanie określonych przedmiotów, reaktywują zapomniane rzemiosła (kołodziejstwo, płatnerstwo) oraz prezentują ich wyroby, organizację turniejów rycerskich czy inscenizacji wydarzeń historycznych. Zwłaszcza tzw. reenactorzy odtwarzający konkretne sekwencje bitew czy pomniejszych potyczek, np. bitwy pod Grunwaldem, przebrani w stroje z epoki i dbający o zachowanie tzw. prawdy historycznej, wnosząc własną wiedzę i doświadczenie „uobecniają” dla siebie i dla innych przeszłość. Te i podobne działania animacyjne stanowią zachętę do bardziej aktywnego i świadomego uczestnictwa w kulturze, zwielokrotniając doświadczenia kulturowe.

Ślady wydarzeń historycznych, cenne zabytki, urzekająca przyroda czy fakty z życia wybitnych postaci pomnażają aspekt poznawczy konkretnego szlaku kulturowego. Jednakże wynikają z tego określone konsekwencje dla animatorów kultury i podejmowanych przez nich działań. W przekazie dziedzictwa kulturowego i towarzyszących temu działaniach animacyjnych ważną kwestią jest dobór elementów kulturowych oraz zachowanie w nich określonych proporcji. Animatorzy kultury często poszerzają granice szlaku kulturowego, zwłaszcza mającego konotacje historyczne, o tzw. eventy, czyli imprezy i wydarzenia arty-

styczne organizowane z rozmachem. Przyciągają one rzesze miłośników sztuki (np. festiwale muzyczne, filmowe), ale przewartościowują czasem pierwotną ideę powstania danego szlaku kulturowego. Pomijanie niektórych faktów kulturowych mniejszej wagi, lecz równie silnie związanych z tradycją, typu moda czy kuchnia, degraduje a nie wzmacnia ideę szlaku kulturowego, podobnie jak jego nadmierna komercjalizacja.

Szlak kulturowy niezależnie od swojego potencjału historycznego kreuje często sztuczne atrakcje, ale merkantylny charakter działań promujących nie może przysłańcać ani jego walorów poznawczych, ani jego rzeczywistej wartości. Rewitalizacja substancji zabytkowej wzdłuż szlaku kulturowego często bywa traktowana jako element wzbogacający jego ofertę. Jednak nieprzemyślane rekonstrukcje np. dawnych ruin lub przebudowa urbanistyczna zmieniająca dotychczasową zabudowę miasta powodują czasem utratę nie tylko ich wartości historycznej czy architektonicznej, ale i ich znaczenia dla kultury. Sztuczne wykreowanie wcześniej nieistniejącego zabytku może dewaluować wartość szlaku kulturowego, choć niekiedy dzieje się wręcz przeciwnie – zwiększa on atrakcyjność danego szlaku, np. odbudowa Zamku Królewskiego w Warszawie.

Niezależnie jednak od pewnych mankamentów sygnalizowanych powyżej, szlak kulturowy proponując jednocześnie intelektualne i zmysłowe doświadczanie przeszłości oraz tworząc nowe ramy interpretacyjne przekazu kulturowego daje poczucie uczestnictwa w czymś wyjątkowym. W tym sensie „uobecnione” doświadczanie przeszłości waloryzuje tradycję i uprawomocnia „prawdę historyczną” oraz poświadcza autentyczność wydarzeń historycznych i obiektów zabytkowych.

BIBLIOGRAFIA

- Assman J. 2008.** *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, przeł. A. Kryczyńska-Pham, WUW, Warszawa.
- Botton A. de. 2010.** *Sztuka podróżowania*, przeł. H. Pustuła, Czuły Barbarzyńca, Warszawa.
- Burszta W. J. 1998.** *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Gennep A. van 2006.** *Obrzędy przejścia*, przeł. B. Biały, PIW, Warszawa.
- Godlewski G., Kurz I., Wójtkowski M. 2002.** *Animacja kultury. Doświadczenie i przeszłość*, WUW, Warszawa.
- Hastrup K. 2008.** *Droga do antropologii. Między doświadczeniem a teorią*, przeł. E. Klekot, WUJ, Kraków.
- Jackowski A. 2004.** *Pielgrzymowanie*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Jędrusiak T. 2008.** *Turystyka kulturowa*, WUW, Warszawa.
- Kazimierzczak M. 2009.** *Kilka refleksji nad „autentycznością” w kontekście książki Anny Wieczorkiewicz – Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, „Turystyka Kulturowa” nr 7. http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2009_07_04.pdf (dostęp: 15.04.2013).

- MacCannel D. 2002.** *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, przeł. E. Klekot i A. Wieczorkiewicz, Warszawskie Wydawnictwo Literackie „Muza”, Warszawa.
- Małek J. 2003.** *Turystyka kulturowa jako czynnik rozwoju lokalnego, Prace i Studia Geograficzne*, t. 32. „Geografia turystyki”, WUW, Warszawa.
- Mikos v. Rohrscheidt A. 2008.** *Kulturowe szlaki turystyczne – próba klasyfikacji oraz postulaty w zakresie ich tworzenia i funkcjonowania*, „Turystyka Kulturowa” nr 2. http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2008_12_00.pdf (dostęp: 15.04.2013).
- Nowicka E. 1998.** *Świat człowieka – świat kultury*, WN PWN, Warszawa.
- Podemski K. 2004.** *Socjologia podróży*, Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Rancew Sikora D. (red.). 2009.** *Podróż i miejsce w perspektywie antropologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Kazimierzczak M. (red.). 2007.** *Turystyka i podróżowanie w aksjologicznej perspektywie*, Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań.
- Tysza A. 1972.** *Uczestnictwo w kulturze*, Ossolineum, Warszawa.
- Welsch W. 1998.** *Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury*, w: R. Kubicki (red.), **Filozoficzne konteksty rozumu transwersalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha**, Wydawnictwo Fundacji Humanista, Poznań.
- Wieczorkiewicz A. 2012.** *Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, Universitas, Kraków.
- Ziarkowski D. 2012.** *Turystyka i sztuka – wzajemne relacje z perspektywy semiotycznej*, „Turystyka kulturowa” nr 5. http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2012_05_02.pdf (dostęp: 15.04.2013).

STRESZCZENIE

Szlak kulturowy to nowe zjawisko społeczno-kulturowe. W świadomości społecznej utożsamiany jest raczej z trasą turystyczną wraz z istniejącymi wokół niej obiektami zabytkowymi. Jednak poza aspektem turystyczno-poznawczym, nie mniej ważny jest także aktywizująco-integracyjny. Obie te kwestie wywierają istotny wpływ na charakter doświadczeń kulturowych nie tylko turystów, ale i autochtonów. Szlak kulturowy zainicjował bowiem nowy model uczestnictwa w kulturze. Odwołując się z jednej strony do pierwowzoru podróży, a z drugiej mając na uwadze metaforyczność pojęcia drogi, prowokuje do podjęcia dialogu z historią i spotkania z „innymi” i ich kulturą. Dodatkowo wychodząc od specyficznej aranżacji rzeczywistości, przeplatającej przeszłość z terażniejszością, w kreowaniu wizji „tu i teraz” wytycza zarys przyszłości, posiłkując się elementami dziedzictwa kulturowego. Działania podejmowane przez animatorów kultury zwiększają atrakcyjność szlaku kulturowego. W tym kontekście szlak kulturowy staje się narzędziem animacji pozwalającym na poszerzenie przestrzeni kulturowej.

SŁOWA KLUCZOWE: kultura, szlak kulturowy, animacja kultury, przekaz kulturowy

SUMMARY

The cultural route is the new socio-cultural phenomenon. In the social awareness it is rather associated with the touristic route, including its historical monuments. However, apart from the touristic-cognitive aspect that is of value, there is also an activating-integrating one. Both aspects have the significant impact on the character of the cultural experiences of not only tourists, but also autochthons. The cultural route has initiated the new model of participation in culture. On the one hand, it is referring to the prototype of the journey. On the other hand, though, it is embracing the metaphorical nature of the concept of the road. It provokes the dialog with history and meeting with the 'other' and their culture. Moreover, going beyond the specific interior of the reality, interleaving the past and the present in creating the vision of 'here and now', it outlines the future, on the basis of the elements of the cultural heritage. The actions undertaken by cultural animators are increasing the attractiveness of the cultural route, which becomes the tool of the process of expanding of the cultural space.

KEYWORDS: culture, cultural route, cultural animation, cultural transmission